

УДК 378.6:37(477.53)«1914/1941»

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ПОЛТАВСЬКОГО ВЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ (1914–1941 РР.)

Шевчук М.М., аспірант
кафедри загальної педагогіки та андрагогіки

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті розроблено на основі виокремлення трьох критеріїв (суспільно-політичного, трансформаційного, світоглядного) періодизація розвитку Полтавського учительського інституту у 1914–1941 рр. Доведено, що саме в той непростий період були закладені основи для формування радянської педагогіки, яка на основі пропагандистських постулатів та кліше сформувала людину нового типу – радянського громадянина. Було проаналізовано вплив зміни влад, ідеологій на розвиток вишу, визначено основні півперіоди та трансформації закладу у встановлених хронологічних межах.

Ключові слова: *Полтавський учительський інститут, ПІНО, Інститут соціального виховання, Директорія, УНР, Гетьманат, суспільно-політичні події, світоглядна трансформація.*

В статтю розроблена на основі виділення трьох критеріїв (общественно-политического, трансформационного, мировоззренческого) периодизация развития Полтавского учительского института в 1914–1941 гг. Доказано, что именно в тот непростой период были заложены основы для формирования советской педагогики, которая на основе пропагандистских постулатов и клише сформировала человека нового типа – советского гражданина. Было проанализировано влияние изменения властей, идеологий на развитие вуза, определены основные полупериоды и трансформации заведения в установленных хронологических рамках.

Ключевые слова: *Полтавский учительский институт, ПИНО, Институт социального воспитания, Директория, УНР, Гетманат, общественно-политические события, мировоззренческая трансформация.*

Shevchuk M.M. THE STAGES OF THE DEVELOPMENT OF POLTAVA TEACHER INSTITUTE (1914-1941)

The article focuses on three criteria (social and political, transformational, ideological) periodization of the development of Poltava Teacher Institute in 1914-1941. It is proved in the article that during that difficult period, the foundation for the formation of the Soviet pedagogy, which formed a person of a new type – a Soviet citizen on the basis on propaganda postulates and clichés. The influence of governmental change and ideologies on the development of higher education was analyzed, the major sub-periods and transformations of the institution were determined within the established chronological limits.

Key words: *Poltava Teacher Institute, the PINO, the Institute of Social Education, Directorate, the UNR, the Hetmanate, social and political events, worldview transformation.*

Постановка проблеми. Новітня історія України характеризується трансформаційними процесами. Повертаються із забуття національні традиції, звичаї, люди, чие життя було пов'язане із прагненнями створення незалежної держави та чий погляд відрізнявся від поглядів царських та радянських властей.

Одне із центральних питань для розвитку України є освітнє. Крім того, що освіта готує майбутніх фахівців, які необхідні для розвитку економіки і країни, вона відіграє і велике пропагандистське та виховне значення. Освіта дає можливість виховати громадянина, який зі зброєю може боронити Україну.

Для аналізу сьогодення необхідно врахувати досвід попередніх поколінь. Особливо радянської школи, яка зуміла виховати «радянських людей», чимало з яких і досі асоціюють себе з державою, якої не існує з 1991 р.

Одним із центрів розвитку радянської педагогіки і став Полтавський учительський інститут, де навчалися і працювали багато видатних педагогів, зокрема: В. Верховинець, Г. Ващенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський, В. Щепотьєв та інші.

Для вивчення розвитку і встановлення педагогічних систем у цьому виші важливим є аналіз етапів розвитку вузу у 1914–1941 рр., саме тоді, коли в умовах краху царизму, громадянської війни і боротьби України за незалежність з імперським центром почала формуватися радянська педагогічна думка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток і функціонування Полтавського учительського інституту, а також роботу окремих педагогів вивчали: Л. Бабенко, А. Бойко, Л. Булава, Б. Год, О. Єрмак, П. Киридон, М. Степаненко, С. Шевчук та ін.

Також окремі аспекти про навчання і функціонування університету в той час підіймали у своїх роботах В. Лобурць [11], А. Несвицкий [12], М. Рудинський [15], В. Щербаківський [17].

Названі дослідники у своїх наукових розвідках здійснюють аналіз діяльності науковців у виші, а також функціонування вишу без виокремлення конкретних етапів та обґрунтування критеріїв і чинників їх виокремлення.

Постановка завдання. Метою даної статті є виокремлення та обґрунтування основних етапів у розвитку Полтавського учительського інституту в 1914–1941 рр.

Виклад основного матеріалу. Для виокремлення етапів ми користувалися такими критеріями:

1. Суспільно-політичні події (з 1914 по 1941 рр. влада кілька разів змінювалася (царська, радянська, білогвардійська, влада Української народної республіки (УНР), Директорії, Гетьманату). Кожна із цих влад переслідувала свої ідеї і намагалася зробити освіту рупором їх звершення. Для царської адміністрації головним був розвиток капіталізму при збереженні необмеженої влади царя, для Центральної Ради – розбудова Української республіки спочатку як автономної частини Росії, а згодом як самостійної держави, для Гетьманату – самостійна Україна з опорою на старе дворянство та капіталістичний розвиток, для Директорії – Українська республіка із соціалістичною формою власності, для білогвардійців – єдина неділима Росія з фактичним шовіністичним диктатом росіян, для більшовиків – комунізм, світова революція і виключно диктатура пролетаріату, створення людини нового типу через освіту, заперечення церкви, існування Бога та державною монополією на засоби виробництва і повною відсутністю приватної власності. Оскільки суспільно-політичні події мають вирішальне значення на розвиток державної політики, в тому числі освітньої, саме його ми взяли за основу.

2. Трансформації самого вузу в умовах різних влад (учительський інститут, інститут соціального виховання, народної освіти, тощо). Вони були пов'язані зі зміною задач, яку ставило керівництво держави перед освітою (для царської Росії – це підготовка фахівців для навчання людей в умовах позиції «Православ'я – самодержавство – народність»). Метою було підготувати педагога, який би служив міцною опорою для царського режиму), в часи боротьби за незалежність – проукраїнського фахівця-самостійника, в часи більшовиків – пролетарського інтелігента-атеїста, який би посприяв боротьбі з безграмотністю,

а згодом став основою для формування радянського громадянина – безнаціональної особи, відданої служінню ідеям комунізму, більшовицькій партії та СРСР.

3. Світоглядний: на початку існування вишу в ньому працювали викладачі, що закінчили царські класичні університети, або духовні семінарії. Після подій 1917 року у виші почали домінувати проукраїнські самостійницькі сили, які встановили викладання українською мовою, збільшили акценти на українську культуру. Із встановленням радянської влади вони поступово відходять (кого перевели в інші регіони, кого знищили). І їх заміщають менш освічені колишні революціонери і діячі комуністичної партії, часто вони були атеїстами, що тягло за собою зміну програм і акцентів під час проведення процесу навчання.

Тому ми вирішили виокремити такі етапи діяльності педагогічного вузу в Полтаві в цей час:

1. 1914–1917 рр. – ми дали йому назву «імперський» етап. Він охоплює час діяльності Полтавського учительського інституту з початку його відкриття і до подій Лютневої революції 1917 року. Етап дістав свою назву через те, що в цей час у Росії існувала монархія, правив імператор-самодержець. У цей час відбувся період становлення інституту, його розвиток тісно пов'язаний із першим директором Олександром Волніним, водночас у цей час, у період Першої світової війни, яка значно ускладнювала умови його функціонування, надзвичайно скрутно було викладачам і студентам, що, хоч і негативно відбилося на педагогічній думці, не спинило її. Одним із перших студентів вишу став Антон Макаренко – в майбутньому відомий педагог.

2. 1917–1921 рр. – етап Громадянської війни і Національно-визвольних змагань українців. На нашу думку, можна виділити кілька підетапів, бо це хоч був і невеликий, проте насичений подіями проміжок часу функціонування ЗВО.

а) Діяльність Центральної Ради (1917–початок 1918 року). У цей час, протестуючи проти українізації, з інституту пішов його зачинатель і перший директор етнічний росіянин О. Волнін, який забрав із собою значну частину викладачів. Відбувається процес українізації вишу, лунають голоси про розвиток і становлення національної педагогічної науки. У цей же час, на початку 1918 року, внаслідок українсько-російської війни Полтава була окупована більшовицькими військами, які вчинили терор і знищили чималу частину професорської інтелігенції закладу, що негативно позначилось на подальшій діяльності.

б) Гетьманат (квітень-грудень 1918 року) – один із найбільш потужних підетапів діяльності інституту під час громадянської війни, значним творцем успіху був директор, палкий український патріот та ентузіаст О. Левитський. У цей період у Полтаві був утворений історико-філологічний факультет Харківського університету. Саме тоді виникає ідея про необхідність створення класичного вузу в Полтаві [13].

в) Підетап Директорії (листопад 1918-січень 1919 року). Фактичне злиття історико-філологічного факультету та учительського інституту, через скрутне матеріальне становище останнього. Планувалося створити єдиний Полтавський університет, але через громадянську війну і наступ більшовицьких та білогвардійських військ задумане не вдалося здійснити.

г) Більшовицько-білогвардійський (січень-листопад 1919 року). У період з січня до липня 1919 року Полтава була окупована більшовиками, які фактично знищили учительський інститут, позбавивши його фінансування, в серпні Полтаву захопили війська Денікіна, які провели чистки науково-педагогічного складу, запросивши викладати прихильників Російської імперії, шовіністів, фактично русифікувавши вуз. У цей час відбувся відтік студентів, переважно етнічних українців, які не прийняли політику військ Денікіна, крім того, багатьом із них, особливо із самостійницькими проукраїнськими поглядами, було небезпечно лишатися в місті.

д) Більшовицький воєнно-комуністичний (грудень 1919 – квітень 1921 рр.) – підетап найбільш одіозний: розгул червоного терору, час гоніння на представників інтелігенції, початку штучного голодомору 1921 року через хлібозаготівлі і неврожай, суботників, соціалістичних експериментів, який привів до остаточного встановлення радянської влади в Полтаві, а також до кадрового переформатування вишу. Багато викладачів царської Росії не повернулися до викладання, проте зі значною частиною комуністи вимушені були шукати спільну мову у зв'язку з браком освічених кадрів у державі.

3. НЕПівський (квітень 1921-серпень 1930 року). У цей час було створено Полтавський інститут народної освіти (ПІНО), термін навчання в якому складав чотири роки. Його директором призначили Володимира Щепотьєва, однак він так і не приступив до виконання обов'язків через те, що не був комуністом і до нього вороже ставилися більшовики, які перед тим, у 1920 році, заарештували його за «антирадянську діяльність» [1]. Етап характеризувався зрос-

танням кількості науково-педагогічних кадрів при викладанні у виші, економічним зростанням, політикою українізації, яку почали проводити більшовики під тиском українських патріотичних кіл та загрозою нових повстань із боку українців, формуванням вітчизняної педагогічної науки [4].

4. Репресивний (1930 і до початку радянсько-німецької війни у 1941 році). Його можна поділити на кілька під етапів.

а) У 1930 році ПІНО переформатували на Інститут соціального виховання (в такому форматі існував протягом 1930–1933 рр.). Даний підетап характеризувався реформою і зміною умов діяльності вузу. Термін навчання зменшили до трьох років. Це було зумовлено розгортанням індустріалізації, для якої були вкрай необхідні навчені спеціалісти, саме тому було вирішено у стислі терміни готувати вчителів, які б навчали грамотності людей. У цей же час починає зростати роль комуністів у діяльності вишу [16]. Повністю закріплюється позиція про необхідність пролетарського походження для директора, а також відбувається дедалі більше втручання партійної номенклатури та ідеології в навчальний процес. Крім того, в цей час зростає число студентів. Причиною цього було як кадровий голод в СРСР, так і те, що в 1932–1933 рр. в Україні був організований голодомор, а студенту в місті було простіше вижити. Також починається розгортання репресій. Першими репресованими стали представники старої інтелігенції – ті, кого в часи громадянської війни затримували за «антирадянську діяльність», та прихильники і члени організацій часів боротьби за незалежність України.

б) Полтавський педагогічний інститут (1933–1941). Підетап характеризувався тотальним терором, апофеозом стали події 1936–1938 рр., тоді було репресовано багато представників викладацького та студентського активу. З іншого боку, зросла науково-технічна база, збільшилася кількість студентів. З 1939 року, коли в Європі почалася війна, а СРСР окупував територію Західної України, яка перебувала в складі Польщі, почалася підготовка до бойових дій, до яких активно залучали студентів. Окремо почали готувати фахівців для відправлення в Галичину, Волинь, Буковину для навчання місцевих українців і активнішої реалізації радянської західних областей.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, розвиток і функціонування Полтавського учительського інституту 1914–1941 рр. можна поділити на чотири етапи. За основу для їх виділення ми обрали такі критерії: суспільно-політичні події,

трансформації самого вузу в умовах різних влад та світоглядний. У процесі дослідження нами було виокремлено такі етапи: 1) імперський (1914–1917 рр.); 2) Громадянської війни і Національно-визвольних змагань українців (1917–1921 рр.), (поділений на кілька підетапів: період діяльності Центральної Ради, Гетьманату, період Директорії, більшовицько-білогвардійський, більшовицький воєнно-комуністичний); 3) НЕПівський (квітень 1921 – серпень 1930 року); 4) репресивний (1930 р. і до початку радянсько-німецької війни у 1941 році), що складається з підетапів: діяльності Інституту соціального виховання (в такому форматі існував протягом 1930–1933 рр.), діяльності Полтавський педагогічний інститут (1933–1941). Подальшого дослідження потребує детальний аналіз кожного з етапів та актуалізація набутих знань і досвіду у визначені роки для сучасного розвитку освіти в нашій державі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабенко Л.Л. Блискучий талант: Щепотьев Володимир Олександрович // Реабілітовані історією. К.: Полтава, 1992. С. 64–69.
2. Боровик А.М. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917–1920 рр.). Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2008. 368 с.
3. Булава Л.М. Географічна освіта в контексті історії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (1914–2014 роки): монографія. Полтава: ПНПУ, 2014. 144 с.
4. Булава Л.М., Булдовський О.Т., Ніколаєв В.Ф. – голови науково-навчальної ради Полтавського педінституту як колективного органу управління в 1920–1921 рр. Історична пам'ять. 2013. № 2. С. 67–72.
5. Год Б., Єрмак О. Історико-філологічний факультет у Полтаві. Полтава: ПДПУ, 2009. С. 9–13.
6. Год Б., Єрмак О. Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка: Історія і сучасність. Полтава: ПДПУ, 2009. С. 6.
7. Гупан Н. Українська історіографія історії педагогіки. К.: А.П.Н., 2002. 224 с.
8. Дем'яненко Н. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.): монографія. К.: ІЗМН, 1998. 328 с.
9. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
10. Історія педагогіки України. URL: http://subject.com.ua/psychology/history_pedagog/index.html (дата звернення: 19.09.2016).
11. Лобурець В.Є. Полтавський державний педагогічний інститут ім. В.Г. Короленка (нарис історії). Полтава, 1994. 24 с.
12. Несвицкий А.А. Полтава в дни революции и в период смуты 1917–1922 гг.: Дневник. Полтава, 1995. 280 с.: ил. / Государственный архив Полтавской области. Полтавское краевое объединение Всеукраинского общества «Просвіта» им. Т. Шевченко / Рукопис зберігається у Державному архіві Полтавської області (ДАПО). Ф. 8831. Оп. 15. Спр.1.
13. Пустовіт Т.П. Це був справжній український патріот, людина з ґрунтовною освітою (Олекса Августович Левитський) // Історія Полтавського педагогічного інституту в особах. Полтава: АСМІ, 2004. С. 82–90.
14. Ротач П. Затоптане вогнище: Володимир Щепотьев як творча особистість і жертва сталінщини // Архівний збірник. Полтава, 1993. С. 56–65.
15. Рудинський М. В справі заснування в Полтаві факультету педагогічного // Відбиток з журналу «Нова школа». Ч. 4. 1918. 20 с.
16. Шевчук В.В. Ректори Полтавського інституту народної освіти (1921–1930) та директори Полтавського інституту соціального виховання (1930–1933). Історична пам'ять. Полтава, 2014. № 30-31. С. 170–176.
17. Щербаківський В. Український університет у Полтаві: спогади; Центр охорони та досліджень пам'яток археології, Управління культури Полтавської облдержадміністрації, Державний архів в Полтавській обл. Полтава, 1994. 40 с.